

Kitabⁿⁱ sahibi: _____

Oxu tarixi: _____

MƏNTİQ

(yenilənmiş II nəşr)

RAUF İMRANOĞLU

Buraxılışa məsul: Nurman TARIQ
Elmi redaktor: Emin İMANLI
Redaktor: Toğrul MUSAYEV
Korrektor: Zülfü XƏLİLÖV
Bədii və texniki tərtibat: İsmayıl SÜLEYMANLI
Üz qabığının dizaynı: Naib ALLAHVERDİYEV
Azər ƏSGƏRZADƏ

Rauf İmranovlu
MƏNTİQ

Bakı, "Parlaq İmzalar" Nəşriyyatı – 2018, 280 səh. / yenilənmiş II nəşr

© Rauf İmranovlu / 2011

© Metafizika Akademiyası / 2018

© Parlaq İmzalar MMC / 2018

Kitabın bütün hüquqları qorunur. İcazəsiz olaraq hər hansı vasitə ilə nəşri qadağandır.

Metafizika Akademiyası | 4
Parlaq İmzalar Nəşriyyatı | 59

www.parlaqimzalar.az
info@parlaqimzalar.az
fb.com/parlaqimzalar
0552597259 / 0559697259

Mündəricat

4 SƏFƏR _____ 17

I SƏFƏR

ZEHİN VƏ MƏNTİQ

1-Cİ FƏSİL

Zehin

TƏFƏKKÜR _____ 27

İDRAK _____ 31

İdrakın növləri _____ 31

Hissi idrak _____ 33

Xəyali idrak _____ 34

Vəhmi idrak _____ 34

Ağılın funksiyaları _____ 35

Rasional idrakın digərləri ilə fərqi _____ 36

İdrak – rəssam yaradıcılığında _____ 37

TƏSƏVVÜR, TƏSDİQ _____ 39

Aksiom və qeyri-aksiom _____ 40

İsbat olunan və olunmayan aksiomlar _____ 43

2-Cİ FƏSİL

Məntiq

MƏNTİQİN PREDMETİ _____	47
MƏNTİQİN TƏRİFİ _____	51
Məntiqin xətası?! _____	52
Zəruri şərtlər _____	53
KAFİ ŞƏRTLƏR _____	55
Keyfiyyət-Kəmiyyət qanunu _____	56
“N”-ci variantın istisnası _____	57

II SƏFƏR

TƏSƏVVÜRLƏR MƏNTİQİ

1-Cİ FƏSİL

Dəlalat və söz

DƏLALƏT _____	63
Uyğunluq qanunu _____	63
Dəlalat və topikanın qızıl qaydası _____	64
Dəlalatın növləri _____	64
SÖZÜN DƏLALƏTİ _____	67
Söz dəlalatının növləri _____	67
SÖZÜN NÖVLƏRİ _____	69
Sözün öz mənası ilə müqayisəsi _____	69
İki sözün məna etibarilə müqayisəsi _____	70
Sözün və mənasının hissələri _____	71

Mürəkkəb sözün növləri _____ 72

2-Cİ FƏSİL

Məfhum və onun məntiqi quruluşu

MƏFHUM, PREDMET _____ 77

Dörd məkan _____ 77

Xalis anlayış _____ 79

FƏRDİ VƏ ÜMUMİ MƏFHUM _____ 81

Həcmə görə məfhumların növləri _____ 81

Nisbiliyə görə fərdi məfhum _____ 81

Dərəcəli və dərəcəsiz _____ 82

Müsbət və mənfə _____ 82

Mahiyət, məntiqi və fəlsəfi _____ 82

DÖRD NİSBƏT _____ 85

BEŞ ÜMUMİ MƏFHUM _____ 89

Zati və qeyri-zati əlamətlər _____ 89

Zati və qeyri-zati

məfhumun xüsusiyyətləri _____ 91

Növ və onun qisimləri _____ 91

Tərs mütənasiblik qanunu _____ 92

Cins və onun qisimləri _____ 92

Növ fərqi və onun xüsusiyyətləri _____ 93

Növ fərqinin qisimləri _____ 94

Sinif _____ 95

Təbii, məntiqi və əqli _____ 95

Qızıl qaydanın izahı _____ 97

III SƏFƏR

FORMAL MƏNTİQ

1-Cİ FƏSİL

Tərif

TƏRİF-1 _____	103
Formal məntiq _____	103
Tərif _____	103
Təsdiq asan, təsəvvür çətindir _____	105
Tərifin növləri _____	106
Formal tərif _____	107
Tərifin şərtləri _____	113
TƏRİF-2 _____	115
Misalla tərif _____	115
Bənzətmə tərifi _____	116
İnkari tərif _____	116
Müxtəlif kateqoriyalara görə tərif _____	116
BÖLGÜ _____	119
Üç əsas komponent _____	119
Bölgünün şərtləri _____	120
Formal bölgü _____	120
Bölgü vasitəsi ilə tərif _____	121

2-Cİ FƏSİL

Hökm

HÖKM DÖRD MƏKANDA _____	125
Hökmün tam qavranılma qanunu _____	128

PREDİKASIYA	129
Formal hökmlər	129
Sadə hökmlər	129
Predikativ hökm və növləri	130
Zehni və xarici predikasiya	131
Analitik və sintetik predikasiya	133
SADƏ HÖKM	137
Predikativ hökmün	
riyazi şəkli (formallığı)	138
Subyekt zehində, xaricdə və həqiqətdə	139
İqrari hökm ilə inkarının fərqi	140
Müsbət və mənfə	141
Riyazi çevirmə	142
Hökmün aletik modallığı	143
Şeyx İşraqın çevirmələri	144
MÜRƏKKƏB HÖKM	147
Mürəkkəb hökmlərin riyazi şəkli	148
Şərti hökmün növləri	149
Təqsimi hökmün növləri	150
Daha mürəkkəb hökmlər	151
HÖKMLƏRİN ÇEVRİLMƏSİ	153

3-CÜ FƏSİL

I növ arqumentasiya

ARQUMENT	159
KVADRAT ÜSULU	161
Eyniyyət qanunu	162

Ziddiyyətsizlik və üçüncünü istisna qanunu _____	162
İnkar qanunu _____	164
Zidd _____	165
Zidd hökmlərin şərtləri _____	166
Zidd – ana hökm _____	168
Əks _____	169
Qismən əks _____	170
Riyaziyyat kursunda zidd və əksin tətbiqi _____	170
Tabeli _____	171
EYLER METODU _____	173
Eyler metodu və birbaşa arqumentasiya _____	177
DƏYİŞMƏ, QARŞILAŞDIRMA _____	183
Dəyişmə _____	183
Təqsimi hökmün dəyişməsi _____	184
Qarşılaşdırma _____	185
ÇEVİRMƏ _____	187
Subyekt çevirməsi _____	187
Predikat çevirməsi _____	187
İkitərəfli çevirmə _____	188
Əgər $S=P$, onda $S+M=P+M$ _____	188
4-CÜ FƏSİL	
II növ arqumentasiya	
ANALOGİYA _____	191
Dörd komponent _____	191

İNDUKSİYA _____	195
Təcrübi kəşflər _____	195

5-Cİ FƏSİL

Deduksiya

SİLLOGİZM _____	199
Deduksiya və sillogizm _____	200
Sillogizmin növləri _____	201
Sillogizmin ümumi şərtləri _____	202

SİLLOGİZMİN 4 FİQRU _____	203
Xüsusi şərtlər _____	204
Sillogizm aksiomu _____	204
Özünüinkar metodu _____	206
Fəzetmə sübutu _____	209
“Bərabərlik” sillogizmi _____	210

RİYAZI TOPLAMA, SİLLOGİZM _____	213
---------------------------------	-----

MÜRƏKKƏB SİLLOGİZM _____	217
Mürəkkəb sillogizmin növləri _____	217

İSTİSNAEDİCİ SİLLOGİZM _____	221
İstisnaedici (iqrar və ya inkar edən) _____	221
Orta terminli sillogizm ilə istisnaedici sillogizmin fərqi _____	221
Şərti istisnaedici _____	222
Təqsimi istisnaedici _____	223

KAFİ ƏSAS QANUNU _____	225
------------------------	-----

IV SƏFƏR

MƏZMUNLU MƏNTİQ

1-Cİ FƏSİL

Məzmunlu hökmlər

YƏQİNİ HÖKM _____	231
Məzmunlu məntiq _____	231
Yəqini hökm _____	232
Aksiom hökmlər _____	235
DİGƏR HÖKMLƏR _____	239

2-Cİ FƏSİL

Məzmununa görə sillogizm

SÜBUT _____	243
Sübutun formaları _____	244
TOPIKA _____	247
Topikanın sübutla fərqi _____	249
RİTORİKA, POETİKA _____	251
Ritorikanı effektivləşdirən amillər _____	251
Poetika _____	252

3-CÜ FƏSİL

Sofizm

SOFİZMİN TƏRİFİ _____	257
SOFİZMİN NÖVLƏRİ _____	261

ÜÇ AKTUAL SOFİZM	269
A, çünki B – gizli müqəddimə	269
Doğru yalnız doğrudan törəyir	271
Axtarıb tapmadım, deməli, yoxdur	274
MÜXTƏLİF SOFİZMLƏR	275
Praktiki suallar	277

.||.|||..

Düşünmə cəsarətin olsun!

İmmanuel KANT

4 SƏFƏR

Müxtəlif idrak növlərindən (hissi, xəyali, duyğu və s.) biri də rasiional idraktır. Rasiional biliklər ya aksiomdur, ya da qeyri-aksiom. Bəzən ağılın dərk etdiyi elə biliklər olur ki, onları isbatlamaq olmur. Bu isə insan ağılının təfəkkürün hansı mərhələsində olmasından asılıdır.

Buna görə də İbn Sina ağılı 4 mərhələyə bölür: *potensial, aksiomatik, əsaslandırılan və intuitiv*.

Əvvəlcə “potensial”ımız olmalı, sonra “aksiom biliklər” dərk olunmalı, daha sonra bu biliklər vasitəsilə “əsaslandıraraq” yeni qeyri-aksiom biliklərin “intuitiv” idrakına yiyələnmə bilirik. Birinci mərhələdə insan digər canlılardan fərqlənir. İkinci mərhələdə xətalara bir o qədər yol verməsə də, üçüncü və dördüncü mərhələdə özünü bundan qoruya bilmir. Təfəkkürün bu mərhələdə xətalınının qarşısını ala bilmək üçün hansısa bir meyar varmı?

İntuitiv idrak mərhələsinə çata bilmək üçün təcrübə və zaman gərəkdir. Hər halda, bu mərhələlər bir-birini təmamlayır və onlardan birincisi “potensial”, dördüncüsü isə “intuitiv” olduğundan hər hansı bir məntiqi qayda tələb olunmur. Buna görə də xətalardan qorunma dedikdə, əsasən, ikinci və üçüncü mərhələdə baş verə biləcək xətalardan qorunma başa düşülür. Bunun üçün isə hamının

MƏNTİQ

bildiyi və istifadə etdiyi bir sıra aşkar qaydalar var. Ancaq bəzən bu qaydalar zehində elmi və sistematik şəkildə olmadığından onlara dəqiq riayət etmək olmur. Həmin qaydalar toplusu “məntiq” adlanır. Elə buna görə də:

Məntiq – təfəkkürün etalonudur.

Məntiqin öyrənilməsi üçün aşağıdakı mövzular ardıcılığına riayət olunmalıdır:

İdrak	Bölgü
Təfəkkür	Hökm
Təsəvvür	Arqumentasiya
Təsdiq	Sillogizm
Dələlət	Sübut
Söz	Topika
Mücərrədləşdirmə	Ritorika
Anlayış	Poetika
Tərif	Sofizm

Kitabın I hissəsində zəhin, idrak, təfəkkür, məntiqlə bağlı məsələlər, tarixçəsi və s. bu kimi mövzulardan söz açılır. II hissədə ümumi xarakter daşıyan, hamı tərəfindən zehində asan şəkildə yaranan təfəkkürün ilkin forması olan “anlayışlar” haqqında müxtəlif məsələlərə toxunulur. III hissədə riyazi şəkildə simvollaşdırılmış “formal” təfəkkür qanunları, IV hissədə isə bu formallığa “məzmun” verməklə onun tətbiqi öyrənilir.

Kitabın quruluşunun məhz dörd hissədən ibarət olması ariflər tərəfindən “irfan” elmində işlədilən “4 Səfər” adlanan fəlsəfi termindən ilham alınaraq hazırlanıb.

Bu termini ilk dəfə böyük filosof Molla Sədra fəlsəfəyə gətirərək öz fəlsəfi sistemini bu ardıcılığa uyğun bir şəkildə formalaşdırmışdır. Sədraya görə, insan fəlsəfi idrakın inkişafında da 4 səfər qət etməlidir:

– “Varlıq”ın özünün həqiqiliyinin isbatı, onun bir sıra xüsusiyyətləri və bu kimi uyğun fəlsəfi mövzular.

– “Mahiyyət”lər, substansiya, materiya, forma, cisim, aksidensiyalar, kəmiyyət, keyfiyyət və s.

– “Zəruri Varlıq” bütün varlığın başlanğıcı və mənbəyi olan ən ali varlıq kimi.

– “İnsan” haqqında.

Biz də məntiqdə qeyd olunan mövzuları ilk dəfə olaraq 4 səfərə ayırmışıq. İbn Sina ağılı 4 mərhələyə bölürdü: potensial, aksiomatik, əsaslandırıcı və intuitiv ağıl. Buna əsasən deyirik:

I səfər: doğrudur ki, hal-hazırda biz bu kitabı düşünə-düşünə oxuyuruq, amma hələlik düzgün təfəkkürün nə kimi qanunları olduğunu bilmirik. Elə buna görə də bu mənada düzgün təfəkkürün qaydalarına nisbətən bizim hələlik sadəcə olaraq “potensial”ımız var. İnsan əvvəlcə müxtəlif idrak növlərindən biri olan təfəkkürə tərəf getməli (fəlsəfədə 1-ci səfər onun öz “predmet”i haqqında olduğu kimi) və onun varlığının isbatına baxmalıdır ki, özünü onunla digər idrak formalarında ortaq olan canlılardan fərqləndirə bilsin. Deməli, əvvəlcə insanın digər canlılarla ortaq olduğu idrak formalarından fərqli olaraq, malik olduğu yeni bir idrak forması – təfəkkürün varlığı isbat olunmalıdır. Buna məntiqdə “1-ci səfər” demək olar (və bu, qənaətimizcə ağılın birinci mərhələsinə uyğundur). Bu hissədə nəinki sadəcə olaraq təfəkkürə baxılır, həmçinin təfəkkürlə bağlı bir sıra məsələlər də araşdırılır. Bu əsasla birinci hissəni idrakı və təfəkkürü əhatə edən **zehin və məntiq** adlandırmışıq.

II səfər: təfəkkür potensialına malik olan insan düzgün təfəkkürə yiyələnmək üçün əvvəlcə “ilkən və sadə” təfəkkürü öyrənməlidir (bu da ağılın ikinci mərhələsinə uyğun

gəlir). İlk təfəkkür “təsəvvür və anlayış”lardan başlayır. Bu təfəkkür ümumi xarakter daşıdığından ona “aksiomatik” təfəkkür də demək olar. Yəni təfəkkürün incəliklərini bilməyən hər bir şəxs istər-istəməz təbii olaraq düşünür və düşünmək də anlayışların köməyi ilə baş verir. Bu səfərdə biz yenə də təfəkkürün yeni bir mərhələsi olaraq onun özü ilə bağlı (fəlsəfədə 3-cü səfərdə öz “predmet”-inin ilkin zəruri xüsusiyyətləri haqqında danışıldığı kimi) bir sıra ilkin və sadə məsələlərlə tanış olduğumuzdan yenə də təfəkkürün özünü araşdırırıq. Məsələn, təsəvvür və anlayışlar, onların növləri, söz, sözün və anlayışın dəlaləti və anlayışlarla bağlı digər məsələlər kimi. Buna görə də bu hissəni **təsəvvürlər məntiqi** adlandırdıq.

III səfər: burada isə artıq ümumi xarakter daşıyan və sağlam zehinə malik olan hər kəsin bacardığı sadə düşüncə və təfəkkür olan anlayışlar haqqında yox, əksinə, (fəlsəfədə 2-ci səfərdə öz predmetinin yeni bir növü olan “mahiyət”lər haqqında danışıldığı kimi), xüsusi və yeni bir təfəkkürlə tanış oluruq və bu təfəkkür qayda-qanunlar əsasında olan təfəkkür formalarıdır. Bu səfərdə təfəkkürün ümumi şəkildə formal qanunlarını, dəlilləşdirməni və məntiqi əsaslandırmanı öyrənəcəyik (bu da ağılın 3-cü mərhələsinə uyğun gəlir). Burada da öyrənilən qanunlar təfəkkür qanunlarıdır və yenə də təfəkkürün məhz özünə aiddir. Bu səfəri isə **formal məntiq** adlandırmışıq.

IV səfər: bu hissədə isə (fəlsəfədə son və əsas məqsədlərdən biri varlığın xüsusi bir nümunəsi olan insanı tanımaq olduğu kimi) məntiqin son məqsədi məntiq qanunlarının tam şəkildə təfəkkürə tətbiqi və düşüncəni xətalardan qorumaqdır. Burada, formal məntiq qanunlarını bilmək təfəkkürün sağlam olmasına kifayət etmədiyindən onun bir sıra tətbiqlərinə baxacağıq ki, bu zaman da for-

mal məntiq sayəsində əsaslandırdığımız nəticənin doğruluğunu əldə etmiş oluruq. Məsələn, “A, B-dir, B də C-dir” deyiriksə, onda formal olaraq nəticə alırıq ki, “A, C-dir”. Bu nəticəni müqəddimələr olmadan dərk etməyimiz mümkün deyil. Doğrudan da, görəsən, “A C-dir” hökmünü “məzmun”suz dərk edirikmi?! Ancaq bu “forma”ya məzmun versək, nəticə müqəddimələr vasitəsilə əsaslandırıldıqdan sonra bu müqəddimələr nəzərə alınmadan da intuitiv dərk oluna bilər (bu da ağılın 4-cü mərhələsinə uyğun gəlir). Bu əsasla son hissəyə **məzmunlu məntiq** adını vermişik.

I

SƏFƏR

ZEHİN
VƏ MƏNTİQ

1-Cİ FƏSİL

Zehin

TƏFƏKKÜR

İnsanın başdan-ayağa idrak olduğunu, daim fikirləşdiyini nəzərə alanda, zehninin nələrə qadir olduğuna dərin-dən nəzər saldıqda sanki onun üçün “təfəkkür”lə bağlı mövzulardan daha önəmli ikinci bir məsələnin olmadığına fərqlənirik.

Belə bir sual yarana bilər: haqqında söz açdığımız təfəkkürün alimlərin riyazi şəkllə saldıqları məntiq elminin qanunları ilə nə kimi əlaqəsi var? Qayda-qanun çərçivəsindəki təfəkkür hansı təfəkkürdür? Məgər hamımızın bildiyi təfəkkür alimlərin hazırladığı məntiq qanunlarına tabe olmalıdır?

Cavab müsbətdir və təfəkkürün alimlərin əsrlər boyu araşdıraraq əldə etdikləri məntiq qanunlarına tabe olduğu onunla tanış olduqca daha aydın görünür.

Digər tərəfdən, insan kainat, heyvan və digər varlıqlar haqqında düşündükdə “məchul”larla üzləşir və onları məlumla çevirərkən təfəkkür prosesində xəyata yol verməməyə çalışır. Çox vaxt ümumi düşüncələr müstəqil şəkildə məchulları məlumla çevirə və onları cavablandırma bilmir. Səbəbini belə izah edə bilərik:

Bəzən təfəkkür zamanı “əsaslandırma” olmur, nəticə təfəkkür edən şəxsin zehmində müsbət, ya da mənfi mənadada anındaca peyda olur. Məsələn, ulduzlara baxan bir şəxs “Necə də gözəldir!”, – deyə düşünür və istənilən nəticələrə varır. Yaxud önyarqılarla düşünərkən onun zehmində məchul haqqında artıq yeni məlumatlar hazır olur, məchul, demək olar ki, əvvəldən məlum kimi qəbul edilir. Hər sözü və fikri asanlıqla qəbul etməyənlər isə istənilən fikri əsaslandırırlar; yəni yuxarıdakı kimi düşünmənlər, əksinə, düşüdüklərini müəyyən qayda-qanunlara əsasən analiz edirlər. Bu qayda-qanunları isə məntiq elmində öyrənirik.

Təfəkkürün mənası gün kimi aydındır. Məntiqi dillə desək, aksiomatik təsəvvürdür. Amma məntiq alimlərinə görə, təfəkkür elmi müstəvidə qeyri-aksiom təsəvvür hesab edilir və ona görə də dəqiq tərif verilməlidir:

Təfəkkür – zehnin məchulla məlum arasındakı hərəkətidən ibarət aktiv idrak formasıdır.

Burada “aktiv” dedikdə kompüter beyninin passiv hərəkətinin, yəni iradəsiz, ixtiyarsız, şüursuz mexaniki hərəkətinin əksinə olaraq, iradəli, ixtiyari, şüurlu mücərrəd hərəkət başa düşülür və bu hərəkət 5 əsas mərhələyə bölünür.

Kompüterin işləmə prinsipi zehnin işləmə prinsipi ilə hardasa eynidir. Alimlər zehin üzərində uzunmüddətli araşdırmalardan sonra, nəhayət, süni zehni, yəni kompüteri ixtira edib təkmilləşdirmişlər. Kompüterdə bir məsələni həll edərkən düymələrə toxunmaqla bir anda məsələnin həllini ekranda müşahidə edirik. Bəzən uzun həll prosesi saniyənin onda, yaxud yüzdə bir hissəsində baş verir. Bəzən isə bu proses bir qədər uzun çəkir. Zehin də eynilə belədir.

İnsan məchulla üzləşdikdə onu məlumla çevirmək üçün zehninə hərəkətə gətirir. Bəzən bu hərəkət qısa bir anda, bəzənsə uzun bir müddətdən sonra nəticə verir. Bu isə

məchulun aksiom və ya qeyri-aksiom olmasından, yaxud zehnin gücündən asılıdır. Buradakı hərəkət kompüterdəki passiv fiziki yerdəyişmə ilə baş verən hərəkətdən fərqlənir. Zehnin bu işi onun öz fəzasına uyğun mərhələləri qət etməklə həyata keçir. Burada məqsəd belə bir sualı cavablandırmaqdır: Nə üçün zehin də kompüter kimi müəyyən mərhələləri keçdiyi halda, kompüterin əksinə olaraq, səhvlərə yol verir?

Cavab: kompüter iki səbəbdən dolayı zehindən fərqlənir. Birincisi, kompüterin iradəsi yoxdur, apardığı hər bir əməliyyat və aldığı nəticə icbari şəkildə həyata keçir. İkincisi, kompüterin “təfəkkür hərəkəti” zahirdə zehnin canlı və mücərrəd hərəkəti kimi görünsə də, əslində, mexaniki bir hərəkətdir. Amma zehnin təfəkküründə beyin hüceyrələri mexaniki hərəkətə gəlsə də, bununla bərabər, ruhda da dəyişikliklər baş verir.

Bu iki fərqi nəzərə alsaq, məlum olur ki, “kompüter zehni” hərəkət edən zaman onun hərəkət yolu üzərində heç bir maneə və hərəkətə təsir edən kənar bir qüvvə olmur. Maneə olmadıqda məqsədə çatmaq isə qaçılmazdır. Amma zehnin işinə insan ruhiyyəsi, iradəsi və s. müdaxilə edə bilir.

I mərhələ: Məchul obyekt. Zehin hər hansı bir obyektə məchul kimi qarşılmalıdır ki, onu məlumla çevirmək istəyi yaransın. Bəzən insan həqiqətdə məchulla üzləşdiyi halda, həmin mövzuya etinasız yanaşdığından onda bu sualla bağlı “biliksizlik” halından çıxaraq “biliy”ə yiyələnmək istəyi oyanmır. “Biliy”ə yiyələnmək iradəsi yaranan zaman zehnin aldığı vəziyyət dayandığı yerdə hərəkətə hazır olan avtomobilin vəziyyətinə bənzəyir.

II mərhələ: Məchulun növü. Məchulu məlumla çevirmək istəyindən sonra məchulun növü – hansı elm və sahə ilə bağlı olduğu aydınlaşmalıdır.

MƏNTİQ

III mərhələ: Məchuldan məluma doğru hərəkət. Hər bir sahə ilə bağlı məlumatlar beyində qruplar şəklində toplandığından zehin məsələni həll etməkdən ötrü ana məlumatlar bazasında müvafiq qrupa daxil olmalıdır.

IV mərhələ: Axtarış. Bu mərhələ zehnin ən çətin keçdiyi mərhələdir. Məchul üçün istənilən məlumatı seçmək olmaz. Sətsiz məlumatlar arasından münasib olanlar seçilməlidir.

V mərhələ: Qruplaşdırma. Zehin məlumatlar məkanından xaric olaraq seçdiyi məlumatları məntiqi şəkildə qruplaşdırır və nəticəyə çatır.

Qeyd: Sonda bir məsələyə aydınlıq gətirməklə dərşimizi yekunlaşdıraraq: bir qrup insan yuxarıda qeyd etdiyimiz "5 mərhələ"nin heç də hamısını keçmir. Belə insanlar nəticəni birbaşa əldə edirlər. Güclü, qeyri-adi təfəkkürə malik olan insanlar üçüncü və dördüncü mərhələyə ehtiyac duymur. Bu cür təfəkkür bəzən hər insanda baş verir və bunun, bir növ, ilhama yaxın olduğunu söyləmək olar. Buna, öncə də dediyimiz "intuitiv təfəkkür", yaxud "intuisiya" da deyilir. Belə şəxslər öz sahələrində o qədər təcürübəli olurlar ki, isbat etmədən bəzi nəticələrə yiyələne bilirlər.